

Magfolyóiratok Magyarországon

Felmérés a magyar könyvtárakban található szakfolyóiratokról a *Science Citation Index, Journal Citation Reports, Subject Category Listing* (1988) alapján

Szakmai berkekben sokszor esik szó a hazai szakirodalmi ellátottságról – ezen belül is a különösképpen jelentős szakfolyóiratokról. Most a legfontosabb forrásnak tekinthető ún. magfolyóiratok országos felmérésének elemzését adjuk közre.

A vizsgálat célja

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyvtári Osztályának felkérésére 1993 nyarán az Országos Széchényi Könyvtár Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) szerkesztősége megvizsgálta a *Science Citation Index (SCI)*, illetve a *Social Science Citation Index (SSCI)* által feldolgozott időszaki kiadványok előfordulását a hazai könyvtárakban (lásd témakörönként részletesebben az 1. és 2. mellékletben). A felmérés alapja a folyóiratok címét tartalmazó *Journal Citation Reports (JCR)*, illetve ennek szakterületenkénti csoportosításban közreadott *Subject Category Listing* 1988. évi összeállítása volt [1]. A magyar könyvtárak szakfolyóirat-ellátottságának feltérképezésére irányuló vizsgálat célja elsősorban a felsőoktatási intézményi könyvtárak átfogó fejlesztési tervének megalapozása volt.

A magfolyóiratok vizsgálatának elvi kérdései

Ha a szakirodalom eloszlásának vizsgálatára gondolunk, elsőként mindjárt *Bradford szóródási törvénye* jut eszünkbe. Bradford vizsgálatait azt mutatták, hogy egy téma releváns szakirodalma fordított arányban áll az összes folyóiratcikk számával – ennek következtében ki lehet jelölni azokat az ún. *magfolyóiratokat*, amelyek a legtöbb releváns cikket tartalmazzák. A törvény megállapítása szerint az azonos számú releváns cikket tartalmazó folyóiratok száma a cikkek számával négyzetes arányban nő.

Bradford törvényéről több mint négy évtizede folyik a vita, igazságát cáfolni legalább annyian igyekeznek, mint megállapításait alátámasztani. Az egyik legkomolyabb kifogás a módszer ellen az, hogy kiindulásul Bradford is – mint oly sokan – egy kész bibliográfiát választott, amely már eleve szűrőt jelentett a további

vizsgálatok előtt. E törvény önmagában hordozza saját korlátait is: a folyóiratok száma oly mértékben növekszik, hogy ezeknek már a pusztá áttekintése – nem-hogy tartalmi elemzése – is gyakorlatilag lehetetlenné vált. (Elég csak arra gondolnunk, hogy a nemzetközi azonosító számmal ellátott, és az illetékes nemzeti központok által az ISDS nemzetközi rendszerbe bejelentett folyóiratok száma 1994. I. negyedévében meghaladta a 650 ezret.)

A szakirodalom fontos csomópontjainak meghatározására irányuló másik nagyhatású „iskola” a *hivatkozások elemzésére* épül. Ennek a látszólag kristálytiszta elven alapuló vizsgálatnak is megvannak azonban a maga korlátai és buktatói, amelyeket *Derek de Solla Price* részletesen kifejtett *Kis tudomány – nagy tudomány* c. kitűnő munkájában [2]. A kiválasztáson alapuló módszer szubjektív oldalaitól eltekintve is más-más eredményt kapunk, ha időben eltérő szakaszokat vizsgálunk, vagy pedig a cikkek összes, átlagos stb. idézettségét vizsgáljuk. Mindezek ellenére *Garfield*, az *Institute for Scientific Information (ISI)* vezetője által kidolgozott *impakt faktor*, a folyóiratok idézettségének mutatója ma már világszerte ismertté és elismertté vált. Ez a mutató a folyóirat mindenkor utolsó két teljes évfolyamának cikkeire történő összes hivatkozás átlagszámát jelenti. Minél többször hivatkoznak egy folyóirat cikkeire, annál magasabb ez a szám: az 1-es érték azt jelenti, hogy a folyóirat minden egyes cikkére legalább 1 hivatkozást regisztráltak az utóbbi két évben.

A hivatkozéselemzés önálló műfaj lett, különösen mióta rendszeresen megjelenik a vizsgálatok eredményeit közlő periodikum, a korábban már említett *SCI*, illetve *SSCI*. Természetesen ennek a világhírűvé vált indexnek is megvannak a fogyatékségei: legtöbbször regionális, illetve nyelvi szubjektivitását kárhoztatják – ti. elsősorban az angol nyelvű lapokat (és ezen belül is főként az USA-ban megjelenteket) vonja be a vizsgál-

latba –, mindezek ellenére azonban Garfield módszerre, illetve az ISI kiadványa az évek során a tudományos világ képviselőinek egyértelmű elismerését vívta ki (1. ábra).

mányterület van azonban, amelynek szakirodalmi ellátottságát Magyarországon rendszeresen vizsgálják: ez az *élettudományok* összefoglaló névvel illetett biológia és orvostudományok területe, amelynek felmérései

SCI JOURNAL CITATION REPORTS
JOURNALS BY CATEGORY - RANKED BY IMPACT FACTOR

RANK	TITLE	IMPACT FACTOR	CITED HALF-LIFE	RANK	TITLE	IMPACT FACTOR	CITED HALF-LIFE	RANK	TITLE	IMPACT FACTOR	CITED HALF-LIFE
(CONTINUED) PSYCHIATRY				(CONTINUED) RADIOLOGY & NUCLEAR MEDICINE				(CONTINUED) SPECTROSCOPY			
27	NERVENARZT	0.496	7.4	30	GASTROINTEST RADIOL	0.782	5.4	22	J CRYST SPECTROSC	0.422	2.3
28	FORTSCHR NEUROL PSYC	0.488	7.5	31	J CLIN ULTRASOUND	0.774	5.4	23	J MICROSC SPECT ELEC	0.353	4.7
29	AM J PSYCHOTHER	0.468	9.2	32	EUR J NUCL MED	0.718	4.0	STATISTICS & PROBABILITY			
30	PSYCHOPATHOLOGY	0.358	4.2	33	HEALTH PHYS	0.689	7.3	1	J ROY STAT SOC A STA	1.545	> 10.0
31	Z PSYCHOSOM MED PSYC	0.340	6.8	34	CLIN RADIOL	0.679	7.1	2	BIOMETRIKA	1.293	> 10.0
32	NERVENHEILKUNDE	0.209		35	APPL RADIAT ISOTOPES	0.673	2.1	3	AM STAT	1.287	6.7
33	ZH NEUROPATHOL PSIKH	0.054	7.5	36	ULTRASONICS	0.646	6.6	4	ANN STAT	1.278	7.3
34	ANN MED-PSYCHOL	0.040	> 10.0	37	ROL RADIOL	0.631	4.7	5	J AM STAT ASSOC	1.274	> 10.0
PSYCHOLOGY				38	PEDIATR RADIOL	0.588	5.1	6	BIOMETRICS	1.145	> 10.0
1	PSYCHOL REV	5.136	> 10.0	39	ULTRASCHALL MED	0.568	3.4	7	J ROY STAT SOC B MET	1.133	> 10.0
2	PSYCHOL BULL	4.548	9.4	40	NUCL MED BIOL	0.548	2.2	8	ADV APPL PROBAB	1.110	7.2
3	ANNU REV PSYCHOL	3.829	6.8	41	CRC CRIT R DIAG IMAG	0.533	4.9	9	INT STAT REV	0.976	6.3
4	PROG PSYCHOB PHYSIOL	3.600	8.5	42	SKELETAL RADIOL	0.527	4.9	10	ANN PROBAB	0.968	7.2
5	PSYCHOSOM MED	2.860	> 10.0	43	FORTSCHR GEB ROENTG	0.457	5.0	11	TECHNOMETRICS	0.849	> 10.0
6	PSYCHOPHYSIOLOGY	2.271	7.3	44	J RADIAT RES	0.451	7.3	12	PROBAB THEORY REL	0.614	2.1
7	PSYCHOL MED	2.208	7.4	45	CARDIOVASC INTER RAD	0.427	4.7	13	J APPL PROBAB	0.558	8.4
8	J EXP PSYCHOL ANIM B	2.184	6.2	46	DIAGN IMAG CLIN MED	0.424		14	APPL STAT-J ROY ST C	0.500	9.2
9	J CLIN EXP NEUROPSYC	2.137	3.8	47	SEMIN ROENTGENOL	0.422	9.0	15	STOCH PROC APPL	0.449	7.6
10	PHARMACOL BIOCHEM BE	1.776	5.5	48	J CARDIOVASC ULTRAS	0.398		16	FUZZY SET SYST	0.389	6.1
11	BEHAV NEURAL BIOL	1.583	5.8	49	NUCL COMPACT	0.374		17	SCAND J STAT	0.375	7.5
12	NEUROPSYCHOLOGIA	1.472	9.4	50	SEMIN INTERVENT RAD	0.337		18	J MULTIVARIATE ANAL	0.374	7.0
13	J COMP PSYCHOL	1.271	4.2	51	CLIN NUCL MED	0.316	5.0	19	STAT PROBABIL LETT	0.339	3.3
14	DEV PSYCHOBIOL	1.257	7.0	52	J NUCL MED ALLIED S	0.291	5.1	20	J STAT PLAN INFER	0.288	3.9
15	PSYCHOBIOLOGY	1.103		53	RADIAT PROT DOSIM	0.261	3.6	21	THEOR PROBAB APPL+	0.286	> 10.0
16	PERCEPT PSYCHOPHYS	0.900	9.9	54	RADIOLOGE	0.251	4.9	22	S AFR STAT J	0.238	
17	Q J EXP PSYCHOL-B	0.886	4.0	55	EUR J COMPUT TOMOGR	0.245	4.7	23	CAN J STAT	0.236	6.1
18	BRIT J MED PSYCHOL	0.677	> 10.0	56	EUR J RADIOL	0.213	4.2	24	ANN I STAT MATH	0.233	> 10.0
19	HUM FACTORS	0.656	7.2	57	J CAN ASSOC RADIOL	0.212	7.5	25	COMPUT STAT DATA AN	0.219	
20	INT J PSYCHOPHYSIOL	0.575	3.5	58	J NEURORADIOLOGY	0.190	7.3	26	STATISTICIAN	0.218	5.4
21	PAVLOVIAN J BIOL SCI	0.563	7.8	59	ANN RADIOL	0.160	9.0	27	SANKHYA SER A	0.205	> 10.0
22	AM J PSYCHOTHER	0.468	9.2	60	DIGITALE BILD DIAGN	0.135		28	SANKHYA SER B	0.159	> 10.0
23	RES COMMUN PSYCH PSY	0.324	6.5	61	EUR RADIOTHER	0.133		29	UTILITAS MATHEMATICA	0.136	
24	PHYSIOL PSYCHOL	0.280	8.2	62	J EUR RADIOTHER	0.133		30	COMMUN STAT THEORY	0.128	6.0
				63	STRAHLENTHER ONKOL	0.058	> 10.0	31	COMMUN STAT SIMULAT	0.103	6.1

1. ábra Részlet a vizsgálat alapját képező SCI JCR-ből

Korábbi hazai szakirodalom-ellátottsági vizsgálatok

Az elmúlt évtizedekből mindössze egyetlen átfogó jellegű hazai felmérésről van tudomásunk [3], amelyet *Bükyné Horváth Mária*, az MTA Könyvtárának osztályvezetője az NPA-vizsgálathoz hasonlóan az ISI indexei alapján készített [4]. Különösen fontos és érdekes, hogy nemcsak a kiindulópont, de a hazai ellátottságvizsgálat eszköze is közös a mi felmérésünkével, ti. a 15 éve publikált tanulmány hazai adatai szintén az OSZK központi folyóirat-katalógusából, illetve az elődeink által szerkesztett *Kurrens külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban 1976–1977* címmel 1978-ban megjelent leltárjegyzékből származnak. Ez a párhuzam a legfontosabb adatok összevetésére kiváló alkalmat ad.

Az *Országos Könyvtárügyi Tanács* 1984–85-ben több tudományos felmérést is készített a hazai szakirodalmi ellátottságról – így elkészült az *élettudományok*, a *közgazdaság*-, a *nyelv*-, a *jogtudomány*, a *szociológia*, az *elektronika* stb. terén a vizsgálat, ezek közül több a szakajtóban is megjelent, igen érdekes tanulságokat kínálva [5]. Mindössze egyetlen tudó-

Marton Jánosnak, az *MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont* könyvtárvezetőjének nevéhez fűződnek [6]. Csak sajnálhatjuk, hogy a többi szakterületnek nincs ilyen „gazdája”.

Az NPA által végzett felmérés jellemző adottságai és módszerei

A feladat megfogalmazását és ezzel együtt a felmérés kiindulópontját nem az NPA szerkesztősege határozta meg, mindezeket – így az SCI és SSCI 1988. évi tematikus listáját is – „készen kaptuk” a megrendelőtől, az MKM Könyvtári Osztályától.

Ha akarunk, számos kifogást felhozhatunk a vizsgálat alapját képező listában az angolszász, ezen belül is az egyesült államokbeli periodikumok túltengése, vagy az általunk követett módszer, a címek meglátására irányuló felmérés egyoldalúsága ellen. Annak ellenére azonban, hogy Marton János szinte valamennyi tanulmányában figyelmeztet az „egyoldalúságból eredő fogyatékoságokra”, úgy véljük, az NPA által elvégzett felmérés mégis kínál érdekes és megszívlelendő ta-

nulságokat, amelyek miatt érdemes közreadni annak elemzését. Olyan részletező vizsgálódásra, amelyet egy szakterület kiváló ismerője tud folytatni (ti. az egyes folyóiratok tudományos súlyát Marton a cikkek átlagos számának és azok idézettségének szorzatával, az ún. *befolyási tömeggel* [7] határozza meg), az NPA szerkesztősége nem képes – azon egyszerű oknál fogva, mivel nincs birtokában a folyóiratokra vonatkozó részletes adatoknak. A mi vizsgálatunkkal kapcsolatosan az egyoldalúságnál is nagyobb gondot jelent, hogy a szakterületi csoportosításban közreadott folyóiratcímek közül jó néhány több szakcsoportban – sőt, az SCI-ben és az SSCI-ben is szerepel, de sajnos, az átfedésekről előzetesen nem volt tudomásunk, így azok kiszűrésére utólag már nem volt sem időnk, sem lehetőségünk. (Bükyné említett tanulmányában csaknem 1400 olyan címet talált, amely mind a két adatbázisban szerepelt.)

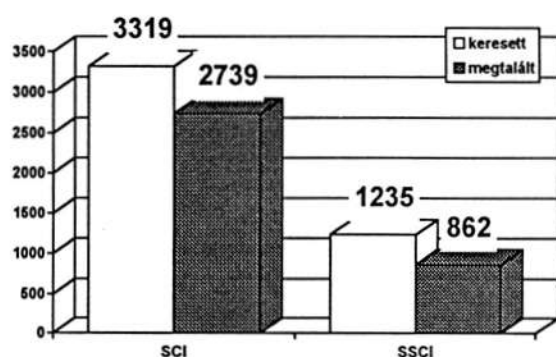
A lelőhelykeresést az éppen frissen elkészült első kumulált CD-ROM adatbázis tette lehetővé. A korábbihoz hasonlóan ez a felmérés is manuális módszerrel készült, de a számítógépes adatbázisban való keresés megkönnyítette a munkánkat. A rendelkezésünkre álló idő (alig három hét) rövidsége miatt nem kerestük ki valamennyi, az SCI és SSCI listáján szereplő folyóiratcímet. Az MKM-mel való megállapodás alapján az egyes szakterületekből csak az első 30 címet hasonlítottuk össze a hazai lelőhely-nyilvántartással – ennek természetesen számottevő hatása van a százalékos eredményekre, ugyanakkor valamelyest kiegyenlíti a szakterületi különbségeket is. Van ugyanis olyan szakcsoport, ahol 5–8 folyóiratot sorol fel az SCI, van, ahol 120-at. Az idézettség szerint rangsorolt első 30 folyóirat lelőhelyét minden esetben megkerestük – még akkor is, ha a cím többször is előfordult a szakcsoporton belül. Becslésem szerint a hibahatár 3–5% között lehet; ezen eltérés miatt az elemzésben minden számot kerekítve adunk meg. Összes fogyatékosága ellenére a vizsgálat remélhetőleg alkalmas a tendenciák felrajzolására. Nagyon jó lenne, ha szakterületenkénti vizsgálódások követhetnék ezt a felmérést is (bár korábban hiába sürgették a tanulságok érvényesülését: vö. a *Hegedűs Péter–Huszár Ernőné* cikkében foglaltakkal [5]).

Végezetül a felmérésnek még egy jellemző sajátosságát kell megemlíteni: tekintettel arra, hogy az NPA-ban dolgozók tapasztalata szerint 1981-hez képest folyamatosan csökken a bejelentett példányszám, a MKM-nek szóló, az egyes könyvtárak folyóirat-előfizetéseit részletező kimutatásban különválasztottuk azokat a folyóiratokat, amelyek 1–2 évig, majd 3–8 évig, illetve 9 évnél hosszabb ideig jártak az adott könyvtárba. (Míg a bejelentett folyóiratok átlagos példányszáma 1981-ben 5,9, addig 1993-ban már csak 3,1 volt.) A rövidebb idejű előfizetéseknél nem különítettük el viszont az új indulású folyóiratokat azoktól, amelyek-

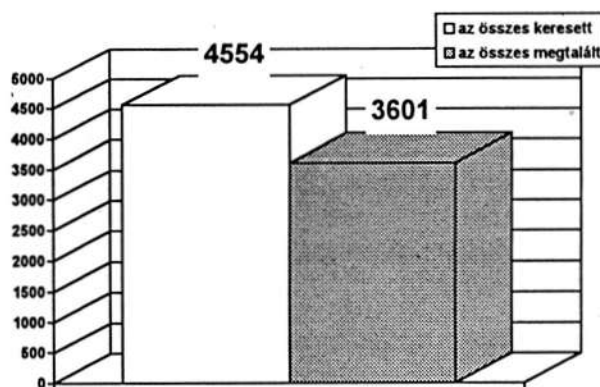
nek csak az előfizetésük szűnt meg – ezt egy további, nem kis időbefektetést igénylő vizsgálatnál lehetne kiszűrni. Elemzésünkben viszont minden előfordulást 1-nek vettünk, függetlenül attól, hogy egy, vagy akár tizenkét éven át járt az országba.

A vizsgálat eredményei

A Science Citation Index alapján 3319, a Social Science Citation Indexből pedig 1235 cím hazai előfordulását kerestük meg. Az SCI címei közül 2739, az SSCI folyóiratai közül pedig 862 található meg az országban (2. ábra). A vizsgálatba bevont 4554 cím közül 79%, 3601 cím volt meg legalább egy példányban, és legalább 1 évig valamelyik hazai könyvtárban (3. ábra). A főként a természet- és műszaki tudományokat feldolgozó SCI találati aránya 82,5%, a mi társadalomtudományi felosztásunktól némileg eltérő SSCI találati aránya 70% (1. táblázat). Az 1976. évi átfogó vizsgálathoz viszonyítva az SCI-ben feltárt címek hazai előfordulása valamelyest emelkedett: akkor 75% volt; az SSCI címeinek aránya viszont nem változott.

2. ábra A felmérésben szereplő folyóiratok száma

3. ábra Az összes keresett és megtalált magfolyóirat száma

1. táblázat

A keresett folyóiratok száma és találati aránya

Az index neve	A keresett folyóiratok száma	A megtalált folyóiratok száma	Találati arány
SCI	3319	2739	83%
SSCI	1235	862	70%
Összesen	4554	3601	79%

A felmérés során az NPA-nál bejelentő könyvtárként számon tartott 1070 intézményből összesen 385 olyan könyvtárat találtunk, ahová legalább egy, az impakt faktorról jelzett külföldi folyóirat jár, tehát az 1981–1992 közötti időszakban a magyar könyvtárak 36%-a mondhatta el magáról, hogy a nemzetközi tudományos életben számon tartott szakfolyóiratot fizetett elő. (A múlt idő sajnos itt indokolt, ugyanis azt külön nem állt módunkban megvizsgálni, hogy a 90-es évek elejére hány ilyen könyvtár maradt. E 385 könyvtár közül jó néhány megszűnt az elmúlt években, de becsléseink szerint még több esett ki ebből a körből, mivel a 80-as évek elején előfizetett ilyen folyóira-ra, de ma már nem tudja ezt megtenni.) A 90-es évek elején hazánkban föltehetően mintegy 300 könyvtárba járhat az SCI, illetve az SSCI által regisztrált folyóirat. Ugyanebben az időszakban az összes előfizetett példány 20 765 volt, ez majdnem 6 példányt jelent címenként. (A példányszámok alakulására a későbbiekben még visszatérünk; itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az impakt faktorról rendelkező folyóiratok átlagos példányszáma magasabb, mint az összes külföldi folyóiraté.)

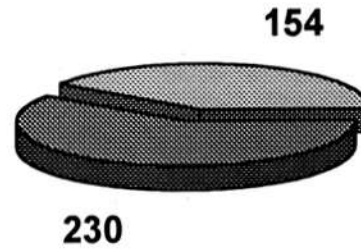
A vizsgálat eredményeinek elemzése során számos érdekes adat származott abból, hogy bizonyos csoportokba rendezve külön-külön is megvizsgáltuk az egyes könyvtárakat, és az általuk előfizetett összes folyóirat számát. A csoportosítás a következő volt (zárójelben megadjuk a vizsgálatba bekerült könyvtárak számát):

- ▶ országosan kiemelt könyvtárak [8] (8),
- ▶ egyetemi könyvtárak (21),
- ▶ főiskolai és főiskolai kari könyvtárak (22),
- ▶ MTA központi és kutatóintézeti könyvtárai (43),
- ▶ orvosi és egészségügyi szakkönyvtárak (195),
- ▶ egyéb szakkönyvtárak (96).

A közművelődési könyvtárakba olyan kevés külföldi szakfolyóirat jár (sajnos, ez nem csak az SCI által „jegyzett” folyóiratokra igaz), hogy ezeket az intézményeket a további elemzésből kihagytuk.

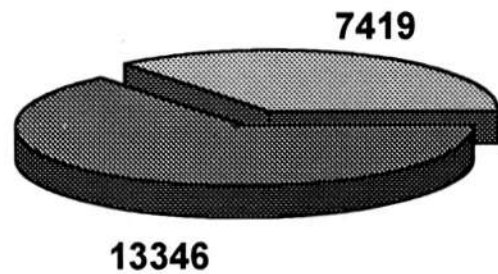
Amint a 4. és 5. ábrán látható, a fővárosban sokkal több könyvtár működik, és ezekben sokkal több folyóirat található, mint vidéken. Annak ellenére, hogy egyetemi, illetve főiskolai könyvtár számszerűleg több található a fővároson kívül, a folyóiratok száma még ezekben az esetekben is Budapesten több, nem beszélve az összes többi könyvtártípusról, ahol a könyv-

■ Budapest
■ vidék

4. ábra A budapesti és vidéki könyvtárak aránya

■ Budapest
■ vidék

5. ábra A Budapesten és vidéken előfizetett folyóiratok aránya

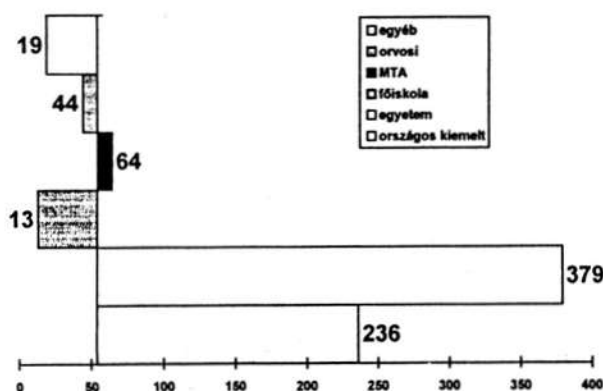
tárak és a folyóiratok száma egyaránt messze meghaladja a vidékiekét.

Az előbbiekben ismertetett intézménytípusonként jelentős eltérés mutatkozik az átlagos előfordulások számát illetően is: az országos átlag 54 folyóirat/könyvtár, ehhez képest legtöbb az egyetemi, illetve az országos kiemelt könyvtárakba jár (379, illetve 236), az átlaghoz közeli az MTA hálózata (64) és az egyéb szakkönyvtáraké (44). Messze elmarad az átlagtól az orvosi könyvtárak 19, valamint a főiskolák 13 címe könyvtáranként (2. táblázat). Az országos átlaghoz viszonyított eltérést lépcsős függvénnyel ábrázoltuk (6. ábra).

2. táblázat

A magfolyóiratok átlagos előfordulása könyvtártípusonként

	Könyvtárak száma	Folyóiratok száma	Átlag
Országos kiemelt könyvtárak	8	1889	236
Egyetemek	21	7961	379
Főiskolák	22	279	13
MTA-központ és kutatóintézetek	43	2773	64
Orvosi központi és szakkönyvtárak	195	3684	19
Egyéb szakkönyvtárak	96	4179	44
Összesen	385	20765	54

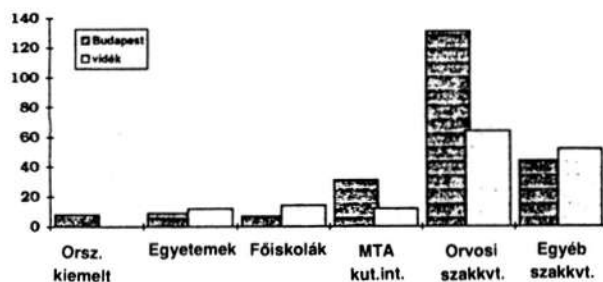
6. ábra A magfolyóiratok átlagos számának eltérése az országos átlagtól könyvtártípusonként

További érdekes adalék a szakfolyóiratok területi eloszlásához a fővárosi és a vidéki könyvtárak száma (3. táblázat, 7. ábra), illetve az egyes könyvtártípusokban található folyóiratok száma (4. táblázat, 8. ábra). A budapesti és a vidéki könyvtárak arányára (vagy inkább aránytalanságára?) a későbbiekben még visszatérünk, itt csak azt említjük meg, hogy a 385 könyvtár 60%-a, és az összes folyóirat 65%-a a fővárosban található meg. Az adatok áttekinthetősége érdekében itt összevontuk az orvosi és az egyéb szakkönyvtárakat.

3. táblázat

A felmérésbe bevont fővárosi és vidéki könyvtárak száma típusonként

	Budapest	Vidék	Együtt
Országos kiemelt	8		8
Egyetemek	9	12	21
Főiskolák	8	14	22
MTA kutatóintézetek	31	12	43
Egyéb szakkönyvtárak	175	116	291
Összesen	231	154	385

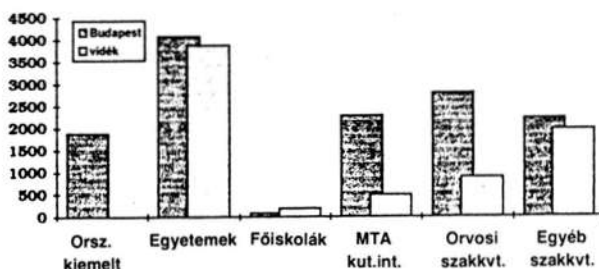

7. ábra A felmérésbe bevont fővárosi és vidéki könyvtárak száma típusonként

4. táblázat

A felmérésbe bevont fővárosi és vidéki könyvtárakba járó folyóiratok száma könyvtártípusonként

	Budapest	Vidék	Együtt
Országos kiemelt	1 889		1 889
Egyetemek	4 084	3 877	7 961
Főiskolák	89	190	279
MTA kutatóintézetek	2 281	492	2 773
Egyéb szakkönyvtárak	5 003	2 860	7 863
Összesen	13 346	7 419	20 765

8. ábra A felmérésbe bevont fővárosi és vidéki könyvtárakba járó folyóiratok száma

Bár az adatok önmagukért beszélnek, mégis szeretnék kiemelni egy jellemző sajátosságot. Mindannyian tudjuk, hogy a vidéki szakkönyvtári ellátottság szintje messze elmarad a budapestitől (amelynek értékelése nem ennek a tanulmányoknak a feladata). Hangsúlyozottn felhívom azonban a figyelmet arra, hogy *Budapest* és a három nagy vidéki egyetemi városban (*Debrecenben, Pécsen és Szegeden*) található a számottevő szakfolyóiratok 80%-a – vagyis a többi városban és a falvakban lakó 8 millió embernek mindösszesen 20%-nyi szakirodalom jut (ha jut, ugyanis a vidéki könyvtárak java része zárt intézeti könyvtár). Nem szándékozom különösebben dramatizálni ezt a kérdést, de ideje lenne változtatni azon a helyzeten, amely a kisebb vidéki városokban élőket még attól a lehetőségtől is megfosztja, hogy rendszeresen találkozhassanak a világ élvonalbeli szakirodalmával.

Visszatérve a száraz adatokhoz, folytassuk az elemzést: a könyvtártípusok szakterületenkénti megoszlása nagyon változatos. A kép árnyaltabbá tétele érdekében a fentiekben megadott csoportosítástól itt is eltérünk némileg: az országos központok közé átsoroltuk az MTA Könyvtárát, illetve az orvosi hálózati központot, az „egyéb szakkönyvtárak” csoportokba pedig összevontuk az orvosi, a műszaki, a mezőgazdasági stb. gyűjtőkörű intézményeket. A szakterületi csoportosítás különösebb magyarázatot nem igényel – talán egyedül a „multidiszciplináris könyvtárak” érdekel egy rövid kiegészítést: az MTA Könyvtárával együtt ide a tudományegyetemi és a tanárképző főiskolai könyvtárakat soroltuk (5. táblázat, 9. ábra és 6. táblázat, 10. ábra).

5. táblázat

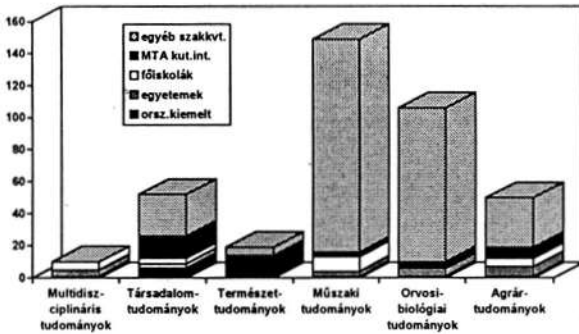
A felmérésben szereplő könyvtárak szakterületi megoszlása

	Multidiszciplináris tudományok	Társadalom-tudományok	Természet-tudományok	Műszaki tudományok	Orvosi-biológiai tudományok	Agrár-tudományok
Országos kiemelt	1	6		1	1	1
Egyetemek	4	3		3	5	6
Főiskolák	5	3		9		5
MTA kutatóintézetek		14	14	3	4	7
Egyéb szakkönyvtárak		26	5	133	95	31

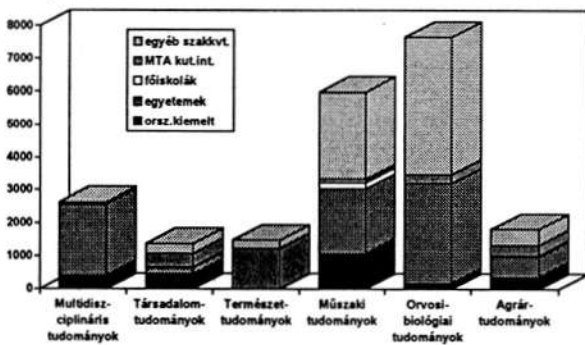
6. táblázat

Az előfizetett folyóiratok száma a felmérésben szereplő könyvtárak szakterületi megoszlása szerinti csoportosításban

	Multidiszciplináris tudományok	Társadalom-tudományok	Természet-tudományok	Műszaki tudományok	Orvosi-biológiai tudományok	Agrár-tudományok
Országos kiemelt	411	449		1072	169	368
Egyetemek	2159	202		1963	3029	608
Főiskolák	50	13		179		37
MTA kutatóintézetek		407	1228	124	285	318
Egyéb szakkönyvtárak		298	250	2645	4010	491

9. ábra A felmérésben szereplő könyvtárak szakterületi megoszlása

10. ábra Az előfizetett folyóiratok száma a felmérésben szereplő könyvtárak szakterületi megoszlása szerinti csoportosításban

Korábban említettem már egy országosan érvényesülő jelenséget, az előfizetett példányok számának állandó csökkenését (az NPA-ba bejelentett összes

külföldi folyóirat az 1981-es 5,9 példány/folyóirat számról 1993-ban már 3,1-re, tehát 48%-kal csökkent). Ha ugyanezt a jelenséget a Marton János által az öt „szuperfolyóiratnak” nevezett címek példányszámán vizsgáljuk, némileg eltérő adatot kapunk. A *Nature* 36, a *Science* is 36, a *Lancet* 18, a *Proceedings of the National Academy of Science* 33%-kal csökkent, a *New England Journal of Medicine* előfizetése viszont 25%-kal nőtt. Összességében az öt folyóirat átlagos példányszáma „csak” 25%-kal csökkent (7. táblázat, 11. ábra).

7. táblázat

Az öt legfontosabb élettudományi folyóirat előfizetésének alakulása 1981 és 1991 között

	1981	1984	1988	1991
Nature	73	46	50	47
Science	44	31	31	28
Lancet	78	72	71	64
Proceedings of the National Academy of Science	24	21	18	16
New England Journal of Medicine	31	38	44	39

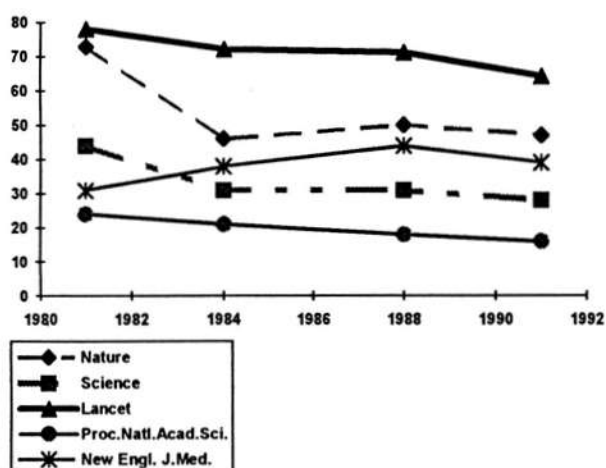
Ennél rosszabb képet mutat az NPA-ba korábban a legtöbb példányban előfizetett magfolyóiratok példányszámcsökkenése. A 8. táblázatból és a 12. ábrán látható, hogy nincs szükség központi beavatkozásra, a minisztériumból elrendelt kényszerű lemondásra; a pénzügyi egymaga „elintézi” mindazt, amit annak idején kézi vezérléssel egy csapásra elintézni véltek. (Hogy a pénzügyi honnan ered, „felülről” vagy más-honnan – abba nem kívánok belebonyolódni...) Tény, hogy a legnagyobb példányszámú magfolyóiratok

összes előfordulása 10 év alatt 52%-kal csökkent, és a negatív tendencia egyre erősödik.

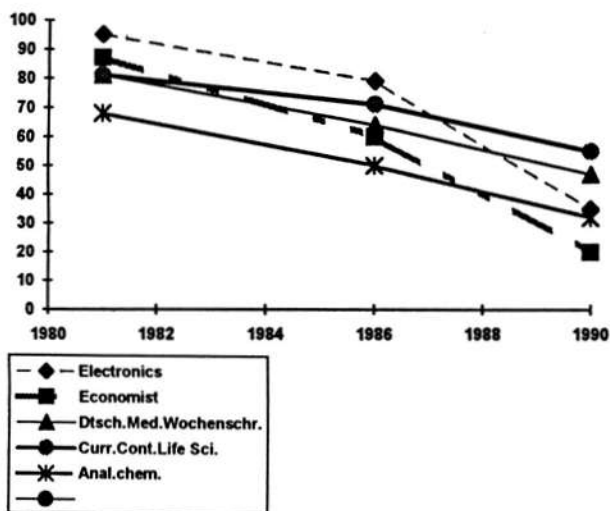
8. táblázat

Az öt legnagyobb példányszámú magfolyóirat előfizetésének alakulása 1981 és 1990 között

	1981	1986	1990	A csökkenés
Electronics	95	79	35	63%
Economist	87	60	20	77%
Deutsche medizinische Wochenschrift	81	64	47	42%
Current Contents: Life Sciences	74	71	55	26%
Analytical Chemistry	68	50	32	53%

11. ábra Az öt legfontosabb élettudományi folyóirat előfizetésének alakulása 1981 és 1991 között

12. ábra Az öt legnagyobb példányszámú magfolyóirat előfizetésének alakulása 1981 és 1990 között

Összegezésre nehezen vállalkoznék; úgy érzem, nem is az én tisztem értékelni a magfolyóiratok hazai előfordulásával kapcsolatos szerteágazó problémakört. Naponta látom, milyen heroikus küzdelmet folytatnak a könyvtáros kollégák a szakirodalmi bázis minőségének biztosításáért – mármint azok, akik „alatt” nem szűnt meg a könyvtár, akiknek nem kellett asszisztálniuk az évtizedes fáradságos munkával összegyűjtött állomány szétilálásához. Azt is tudom, a megmaradókat nem vigasztalja a többiek széthullása – márcsak azért sem, mert ahogy szűkül a könyvtári ellátottság, úgy hárul egyre nagyobb teher a viszonylag jobban ellátott intézményekre. Hogy ez a „viszonylag jobb” önmagában véve mennyire jó, vagy rossz, ítéljék meg az illetékesek.

★ ★ ★

Végezetül engedtessek meg egy szubjektív megjegyzés: napjainkban, amikor a külföldi időszaki kiadványok központi katalógusa számítógépen elérhető, egy másik számítógépes folyóirat-adatbázissal való összehasonlítást jó lenne gépi úton elvégezni, így kiküszöbölhetőek lennének a manuális felmérésből adódó hibák. Mégis, az ismert és az előttünk mindedig rejtve maradt hibák ellenére is érdemes a fenti adatokat áttekinteni mindazoknak, akik bármilyen poszton felelősek a hazai szakirodalmi ellátottságért. Kíváncsian várjuk, lesz-e eredménye, illetve folytatása a munkánknak.

1. melléklet

A Social Science Citation Index alapján keresett címek, illetve találatok száma, és a találati arány szakterületenként

A téma megnevezése	Cím	Találat	Találati arány
Anthropology	39	31	79,5%
Archaeology	16	15	93,8%
Area studies	31	26	83,9%
Business	40	29	72,5%
Business, finance	30	18	60,0%
Communication	18	8	44,4%
Criminology and penology	18	7	38,9%
Demography	17	14	82,4%
Economics	30	29	96,7%
Education and educational research	30	17	56,7%
Education, special	19	16	84,2%
Environmental studies	30	24	80,0%
Ergonomics	11	11	100,0%
Ethnic studies	9	2	22,2%
Family studies	18	8	44,4%
Geography	25	19	76,0%
Geriatrics and gerontology	8	5	62,5%
Health policy and services	11	9	81,8%
History	20	20	100,0%
History and philosophy of science	11	10	90,9%

Az 1. melléklet folytatása

A téma megnevezése	Cím	Találat	Találathi arány
History of social sciences	14	10	71,4%
Industrial relations and labor	18	11	61,1%
Information science and library science	54	43	79,6%
International relations	51	40	78,4%
Language and linguistics	35	31	88,6%
Law	30	19	63,3%
Management	30	15	50,0%
Nursing	13	7	53,8%
Philosophy	17	11	64,7%
Planning and development	32	29	90,6%
Political science	25	19	76,0%
Psychiatry	30	20	66,7%
Psychology	30	16	53,3%
Psychology, applied	29	16	55,2%
Psychology, clinical	30	16	53,3%
Psychology, developmental	27	21	77,8%
Psychology, educational	22	11	50,0%
Psychology, experimental	30	24	80,0%
Psychology, mathematical	8	6	75,0%
Psychology, social	26	16	61,5%
Public administration	18	14	77,8%
Public health	21	9	42,9%
Rehabilitation	30	17	56,7%
Social issues	30	16	53,3%
Social sciences, biomedical	5	3	60,0%
Social sciences, interdisciplinary	30	22	73,3%
Social sciences, mathematical methods	23	19	82,6%
Social work	21	11	52,4%
Sociology	30	23	76,7%
Substance abuse	10	4	40,0%
Transportation	10	9	90,0%
Urban studies	19	14	73,7%
Women's studies	6	2	33,3%
Összesen	1235	862	69,8%

2. melléklet

A Science Citation Index alapján keresett címek, illetve találatok száma, és a találathi arány szakterületenként

A téma megnevezése	Cím	Találat	Találathi arány
Acoustics	18	16	88,9%
Aerospace engineering and technology	19	16	84,2%
Agricultural economics and policy	7	6	85,7%
Agricultural experiment station reports	11	4	36,4%
Agriculture	30	30	100,0%
Agriculture, dairy and animal science	28	21	75,0%
Agriculture, soil science	21	19	90,5%
Allergy	18	13	72,2%
Anatomy and morphology	15	12	80,0%
Andrology	4	2	50,0%
Anesthesiology	16	12	75,0%
Astronomy and astrophysics	30	28	93,3%

A téma megnevezése	Cím	Találat	Találathi arány
Behavioral sciences	23	17	73,9%
Biochemistry and molecular biology	30	26	86,7%
Biology	30	23	76,6%
Biology, miscellaneous	23	17	73,9%
Biophysics	30	28	93,3%
Biotechnology and applied microbiology	30	26	86,7%
Botany	30	25	83,3%
Cardiovascular system	30	28	93,3%
Chemistry	30	25	83,3%
Chemistry, analytical	30	27	90,0%
Chemistry, applied	14	3	21,4%
Chemistry, inorganic and nuclear	28	16	57,1%
Chemistry, organic	34	25	73,5%
Chemistry, physical	51	43	84,3%
Computer applications and cybernetics	100	92	92,0%
Construction and building technology	17	15	88,2%
Crystallography	14	12	85,7%
Cytology and histology	30	28	93,3%
Dentistry and odontology	30	27	90,0%
Developmental biology	11	10	90,9%
Ecology	30	25	83,3%
Education, scientific disciplines	10	7	70,0%
Electrochemistry	9	8	88,9%
Endocrinology and metabolism	30	26	86,7%
Energy and fuels	30	28	93,3%
Engineering	30	29	96,7%
Engineering, biomedical	28	18	64,3%
Engineering, chemical	30	28	93,3%
Engineering, civil	30	27	90,0%
Engineering, electrical and electronic	30	30	100,0%
Engineering, mechanical	40	33	82,5%
Entomology	54	29	53,7%
Environmental sciences	84	57	67,9%
Ergonomics	5	4	90,0%
Fisheries	16	10	62,5%
Food science and technology	61	45	73,8%
Forestry	17	16	94,1%
Gastroenterology	31	27	87,1%
Genetics and heredity	33	37	89,2%
Geography	10	4	40,0%
Geology	30	28	93,3%
Geosciences	30	26	86,7%
Geriatrics and gerontology	13	10	76,9%
Hematology	30	26	86,7%
History and philosophy of science	10	8	80,0%
Horticulture	12	11	91,7%
Immunology	80	69	86,3%
Information science and library science	7	6	85,7%
Instruments and instrumentation	33	28	84,8%
Law	1	0	00,0%
Limnology	10	8	80,0%
Marine and freshwater biology	38	18	47,4%
Materials science	41	34	82,9%
Materials science, ceramics	14	11	78,6%

A 2. melléklet folytatása

A téma megnevezése	Cím	Találat	Találathi arány
Materials science, paper and wood	14	12	85,7%
Mathematics	30	27	90,0%
Mathematics, applied	30	27	90,0%
Mathematics, miscellaneous	6	6	100,0%
Mechanics	30	25	83,3%
Medical laboratory technology	14	10	71,4%
Medicine, general and internal	30	27	90,0%
Medicine, legal	5	4	80,0%
Medicine, miscellaneous	30	24	80,0%
Medicine, research and experimental	30	24	80,0%
Metallurgy and mining	30	28	93,3%
Meteorology and atmospheric sciences	28	28	100,0%
Microbiology	30	27	90,0%
Microscopy	11	10	90,9%
Mineralogy	17	16	94,1%
Multidisciplinary sciences	30	25	83,3%
Mycology	14	11	78,6%
Neurosciences	30	24	80,0%
Nuclear science and technology	30	27	90,0%
Nutrition and dietetics	30	22	73,3%
Obstetrics and gynecology	30	21	70,0%
Oceanography	30	14	46,7%
Oncology	30	22	73,3%
Operations research and management science	30	28	93,3%
Ophthalmology	30	19	63,3%
Optics	27	23	85,2%
Ornithology	13	2	15,4%
Orthopedics	31	20	64,5%
Otorhinolaryngology	19	11	58,0%
Paleontology	5	5	100,0%
Parasitology	19	17	89,5%
Pathology	30	27	90,0%
Pediatrics	30	28	93,3%
Pharmacology and pharmacy	30	26	86,7%
Photographic technology	11	10	90,9%
Physics	49	41	83,7%
Physics, applied	36	30	83,3%
Physics, atomic, molecular and chemical	16	16	100,0%
Physics, condensed matter	25	24	96,0%
Physics, fluids and plasmas	8	8	100,0%
Physics, mathematical	10	8	80,0%
Physics, nuclear	13	12	92,3%
Physics, particles and fields	8	8	100,0%
Physiology	30	27	90,0%
Polymer science	30	28	93,3%
Psychiatry	26	23	88,5%
Psychology	24	21	87,5%
Public health	30	29	96,7%
Radiology and nuclear medicine	30	26	86,7%
Respiratory system	22	20	90,9%
Rheumatology	16	14	87,5%
Spectroscopy	10	10	100,0%
Statistics and probability	30	29	96,7%

Substance abuse	10	4	40,0%
Surgery	30	27	90,0%
Telecommunications	30	29	96,7%
Toxicology	30	17	56,7%
Tropical medicine	17	8	47,1%
Urology and nephrology	30	24	80,0%
Veterinary medicine	30	26	86,7%
Virology	18	17	94,4%
Water resources	30	26	86,7%
Zoology	30	24	80,0%
Összesen	3319	2739	82,5%

Jegyzetek, irodalom

- [1] A felmérést az Országos Széchényi Könyvtár Nemzeti Periodika Adatbázis szerkesztőségének munkatársai készítették: *Könyáné Csúcs Dalma, Nagy Katalin, Pap Imréné, Pásztóyné Kővári Katalin, Pávelka Rita, Szepes Gézáné, Timár Judit és Tószegi Zsuzsanna.*
- [2] SOLLA PRICE, D. J. de: *Kis tudomány – nagy tudomány.* Bp.: Akadémiai, 1979.
- [3] A szakirodalomban való tájékozódást a Könyvtártudományi Szakkönyvtár tette lehetővé, a témafigyelést a könyvtár munkatársa, *Feimer Ágnes* készítette számomra, akinek segítségét ezúton is köszönöm.
- [4] BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: Az Institute for Scientific Information gépi adatbázisainak alapját képező folyóiratok hozzáférhetősége Magyarországon. = TMT, 26. köt 5. sz. 1979. p. 220–237.
- [5] A felmérések közül többet a *Könyvtári Figyelő* közölt, így pl. 1985-ben: BÜKY Béláné: Külföldi nyelvtudományi folyóiratok a magyar könyvtárakban (2. sz. p. 149–159.), 1987-ben: HEGEDŰS Péter–HUSZÁR Ernőné: Magfolyóiratok a közgazdaságtudományban: milyen a hazai ellátottság? (3. sz. p. 248–257.), BUDAI Tamás: Beszámoló egy szakirodalmi ellátottságvizsgálóról (2. sz. p. 179–186.).
- [6] Számos publikációja közül csak néhányra hívom fel itt a figyelmet. A TMT közölte MARTON János: Hét szűk esztendő. A magyar tudomány információellátásának lemorolása 1978–1985 között – négy élettani diszciplína külföldi folyóirat-beszerzéseit például véve (1991. p. 325–328.) és Az élettudományi folyóiratellátottság alakulása Magyarországon 1970–1976 között című felméréseket. A Könyvtári Figyelőben jelent meg Az élettudományok legfontosabb folyóiratai (1985. p. 583–602.), Az élettudományi magfolyóiratok előfizetése Magyarországon 1974 és 1983 között (1986. p. 173–177.), Mi az országos? (1987. p. 284–285.) címmel.
- [7] MARTON, i.m. 1985.
- [8] A 8 kiemelt könyvtár a kódok sorrendjében: Országos Széchényi Könyvtár (B 1), Országos Műszaki Könyvtár (B 4), Országos Mezőgazdasági Könyvtár (B 5), Országos Pedagógiai Könyvtár (B 7), Országgyűlési Könyvtár (B 8), Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára (B 9), Szabó Ervin Központi Könyvtár (B 10), Országos Idegennyelvű Könyvtár (B 14).

Beérkezett: 1994. augusztus 29-én.